

Visuomenės nuostatos imigracijos atžvilgiu ir jų atsiradimo prielaidos

Giedrė Blažytė

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS

A. GOŠTAUTO G. 11, LT-01108 VILNIUS

EL. PAŠTAS: GIEDRE@CES.LT

Etniškumo studijos, 2015/1. P. 107–134 © Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2015

SANTRAUKA: Visuomenės nuostatos yra neatsiejamas instrumentas migrantų integracijos procesams stebėti, svarbi formuojant migracijos politiką ir migrantų integracijos priemonės. Šio straipsnio tikslas – aptarti Europos Sąjungos ir Lietuvos gyventojų nuostatų imigracijos atžvilgiu formavimosi prielaidas. Straipsnyje analizuojami tarptautinio „Eurobarometro“ tyrimo ir nacionalinės visuomenės nuostatų apklausos duomenys, atspindintys nuostatas, vertybes ir elgsenos modelius migrantų bei etninių mažumų atžvilgiu. Iškeliama prielaidos, kad teigiamas ar neigiamas gyventojų suvokimo apie imigraciją tendencijas lemia tokie makrolygmens veiksniai kaip migracijos dinamika ir migrantų atvykimo į šalį motyvai bei socioekonominiai aspektai, susiję su nedarbu šalyje. Analizuojant Lietuvos gyventojų apklausos duomenis, pastebima, kad nuostatų formavimuisi įtakos turi ir tokie mikrolygmens veiksniai kaip respondentų išsilavinimas, o vyraujančią nuomonę apie šalyje gyvenančius ir į ją atvykstančius imigrantus daugiausia formuoja įvairios žiniasklaidos priemonės.

Pagrindiniai žodžiai: visuomenės nuostatos, apklausa, imigracija.

Įvadas. Teorinės visuomenės nuostatų atsiradimo prielaidos

Visuomenės nuostatų tyrimai yra tarpdisciplininiai, dažniausiai apimantys sociologijos ir politikos mokslų sritis, taip pat netiesiogiai susiję su ekonomika. Kiekviena šių disciplinų daugiau dėmesio skiria savo tyrimo laukui svarbiems aspektams, tad bendros visuomenės nuostatų sąvokos nėra, o pateikiamos apibrėžtytys kritikuojamos kaip turinčios trūkumų (OECD 2010; Gaidys, Tureikytė 1997). Apibendrinant, visuomeninė, arba viešoji, nuomonė yra „koku nors būdu konkrečiu klausimu išreikšta visuomenės narių nuomonių visuma“ (Gaidys, Tureikytė 1997: 115).

Literatūroje atkreipiamas dėmesys, kad skirtingų mokslo krypčių atstovai visuomenės nuostatas interpretuoja nevienodai. Politikos specialistai visuomenės nuostatas yra linkę suprasti kaip visuomenės narių individualių nuomonių

surinkimą konkrečiu atliekant apklausą iškeliamu klausimu. Sociologai linke manyti, kad nuostatos kyla savaime, visuomenės nariams sąveikaujant tarpusavyje. Tad iš vienos pusės, visuomenės nuostatos reiškia visuomenės narių racionaliai pasirinktų individualių nuomonių visumą. Tačiau žvelgiant iš sociologinės perspektyvos, joms priskiriamas ir socialinės kontrolės instrumento vaidmuo, nes visuomenės nuomonių pasireiškimas matomas kaip nacionalinio konsensuso ieškojimo rezultatas (OECD 2010).

Visuomenės nuostatų apklausos yra neatsiejama priemonė migrantų integracijos procesams stebėti. Šie tyrimai itin aktualūs šiandien, kai globalizacijos ir sparčios socialinės kaitos amžiuje vis daugiau valstybių susiduria su etninės įvairovės privalumais ir sudėtingais iššūkiais (Giddens 2005). Europos Sąjungos (ES) valstybės narės susiduria su ES gyventojų ir ne ES piliečių mobilumo kaita, neteisėtoms migracijos iššūkiais ir ne ES piliečių integracijos problemomis. Tad migracijos ir migrantų integracijos politikos formavimas ir jos įgyvendinimas yra vienas svarbiausių šiandieninės ES politinės darbotvarkės klausimų.

Mokslininkai teigia, kad visuomenės nuostatos turi įtakos formuojamoms migracijos politikos ir migrantų integracijos priemonėms, o kai kurie jų akcentuoja, kad migracijos politikai visuomenės nuostatos migracijos atžvilgiu yra svarbesnės nei faktinė informacija apie migracijos procesus šalyje (Dustmann, Preston 2007). Tai, kaip migrantus priimanti visuomenė suvokia migracijos procesus, yra svarbus rodiklis, atskleidžiantis visuomenės toleranciją, taip pat identifikuojantis, kokia aplinka yra sukuriama veiksmingai imigrantų integracijai, kuri yra sunkiai įmanoma be visuomenės supratingumo ir tolerantiško požiūrio (Žibas 2010).

Visuomenės narių požiūris į imigrantus ir išivaizduojamas imigracijos poveikis visuomenei bei valstybei formuojasi dėl įvairių aplinkybių. Mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad gyventojų susirūpinimas dažniausiai yra susijęs su socioekonominiais ir kultūriniais veiksniais (OECD 2010; Dustmann, Preston 2007; Card et al. 2005).

Visų pirma manoma, kad nuomonė apie imigrantus yra susijusi su suvokimu apie imigracijos poveikį šalies darbo rinkai. Gyventojai jaučia baimę, kad dėl atvykstančių imigrantų gali prarasti darbą, taip pat bijo atsirandančios darbo užmokesčio konkurencijos. Tarptautinių tyrimų rezultatai atskleidžia, kad neigiamos nuostatos, kylančios dėl konkurencingumo baimės darbo rinkoje, yra artimai susijusios su asmenų išsilavinimu. Tokios tyrimų išvados patvirtina hipotezę, kad neigiamai imigrantų atžvilgiu yra labiau nusistatę žemesnės kvalifikacijos darbuotojai (Dustmann, Preston 2007: 1).

Kita neigiamų nuostatų formavimosi prielaida susijusi su socioekonominiais veiksniais – tai gyventojų susirūpinimas dėl išlaidų socialinėms programoms ir įsitikinimas, kad imigrantai yra papildoma našta valstybės gerovės sistemai (Dustmann, Preston 2007; Card et al. 2005).

Neigiamos nuostatos imigracijos atžvilgiu gali būti formuojamos ne tik socialinių ir ekonominių aplinkybių, bet ir išankstinio nusistatymo, kylančio dėl kultūrinių ir etninių imigrantų skirtumų. Gyventojus lydi baimė prarasti nacionalinius bruožus ir tapatumą – manoma, kad imigrantai neigiamai paveiks šalies kalbą, vyraujančią religiją ar tiesiog įprastą šalies gyventojų gyvenimo būdą (Card et al. 2005).

Visuomenės požiūriui į imigraciją labai svarbūs tiek socioekonominiai, tiek kultūriniai individo interesai. Tad sociologinės teorijos, aiškinančios galimas priimančiosios visuomenės baimių ar grėsmių imigrantų atžvilgiu atsiradimo priežastis, skirstomos į ekonomines ir kultūrinės. Priešiškus imigrantų atžvilgiu pagal ekonomines teorijas aiškinamas konkurencija dėl išteklių, o kultūrinės teorijos „iškelia simbolines visuomenės vertybes ir kultūros svarbą“ (Žibas 2010: 12).

Ekonominių teorijų grupei priskiriama realistinio konflikto teorija, kurios pradininku laikomas JAV socialinis psichologas Donaldas T. Campbellas (1965). Ši samprata paremta dviejų grupių konkurencingumo principu, kuris suvokiamas kaip grėsmė grupei ir veda prie išankstinio negatyvaus vienos grupės narių nusistatymo prieš kitos grupės narius (Card et al. 2005). Ši teorija praplečia požiūrį, kad migracija ir su ja susiję procesai gali kelti grėsmę ir žalą tik vienai priimančiosios visuomenės narių grupei. Pagal realistinio konflikto teoriją, grėsmė kyla visiems vietos gyventojams. Priimančiosios visuomenės nariai jaučia baimę, kad dėl konkurencijos su imigrantais gali prarasti politinę galią ir kontrolę, taip pat tokius ekonominius ir socialinius išteklius kaip darbas, socialinės paslaugos ar sveikatos apsauga (Žibas 2010; Card et al. 2005).

Socialinio tapatumo teorija priskiriama prie kultūrinių visuomenės nuostatas aiškinančių teorijų grupės. Ši samprata akcentuoja simbolinę grupės grėsmę, susijusią su jos narių statusu, vertybėmis, pagarba ir sanglauda. „Socialinio tapatumo teorija dažniausiai siejama su kultūrinėmis baimėmis, t. y. žmonių baimė dėl savo šalies etninės ir kultūrinės sanglaudos, kuriai įtaką gali daryti imigracijos procesai, didėjanti populiacija, skirtingos rasės, kalbos ir kultūrinės vertybės“ (Žibas 2010: 12, pagal Bloom et al. 2008: 5–6).

Remiantis šia teorija, taip pat pateikiamos išvalgos apie priimančiosios visuomenės požiūrį į imigrantus kaip potencialius kriminalinius nusikaltėlius ir socialinių neramumų kėlėjus. Teigiama: net jei imigrantai įvykdo nusikaltimus rečiau nei vietos gyventojai, įsitikinimas, jog būtent pirmieji yra pagrindinė nusikalstamumo priežastis, stiprina priimančiosios grupės tapatybę, nes taip atsakomybė permetama mažumos grupei, kartu pabrėžiamas atotrūkis tarp priimančiosios visuomenės ir imigrantų grupių (Card et al. 2005).

Vis dėlto siekis išlaikyti socialinį tapatumą gali būti ne tik priežastis formuoti neigiamoms nuostatomis imigrantų atžvilgiu. Pastebima, kad priimančiosios visuomenės, kurių socialinis tapatumas artimai susijęs su

sąvokomis „sąžiningumas, lygybė ir socialinis teisingumas“, yra atviresnės mažumos grupėms (Card et al. 2005). Ši aplinkybė svarbi analizuojant skirtingų šalių gyventojų nuostatų imigracijos atžvilgiu formavimosi prielaidas.

Tiek ekonominės, tiek kultūrinės visuomenės nuostatų formavimąsi aiškinančios teorijos pabrėžia, kad požiūris į migraciją ir su ja susijusius procesus priklauso nuo to, apie kokias imigrantų grupes klausiama respondentų; o analizuojant apklausų duomenis reikėtų atkreipti dėmesį į sociodemografinės respondentų charakteristikas, dėl kurių nuostatos gali sistemiškai skirtis.

Šio straipsnio tikslas – aptarti ES ir Lietuvos gyventojų nuostatų formavimosi prielaidas, remiantis tarptautinės ir nacionalinės apklausų, kuriomis matuotos nuostatos, vertybės ir elgsenos modeliai migrantų ir etninių mažumų atžvilgiu, duomenimis.

Pirmoje straipsnio dalyje, remiantis „Eurobarometro“ apklausos rezultatais ir atsižvelgiant į visuomenės nuostatų formavimąsi aiškinančias ekonomines ir kultūrinės teorijas, apžvelgiamos ES gyventojų nuostatos imigracijos atžvilgiu ir iškeliamos šių nuostatų atsiradimo prielaidos. Lietuvos gyventojų nuostatos imigracijos atžvilgiu ir šių nuostatų formavimosi prielaidos yra pristatomos antroje straipsnio dalyje. Apžvalga remiama naujausiais 2014 m. pabaigoje Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktos reprezentatyvios visuomenės nuostatų apklausos duomenimis, kurie lyginami su ankstesnių apklausų rezultatais. Straipsnis baigiamas išvadomis, kuriose trumpai pristatomos pagrindinės straipsnio išvalgos.

ES gyventojų nuostatos imigracijos atžvilgiu ir jų atsiradimo prielaidos

Klausimai, kuriais siekiama atskleisti visuomenės nuostatas migracijos atžvilgiu, įtraukiami į tokius svarbius ES įgyvendinamus tarptautinius tyrimus kaip Europos socialinė apžvalga (org. *European Social Survey*), Europos vertybių apklausa (org. *European Values Study*) ir „Eurobarometro“ tyrimas (org. *Eurobarometer*).

Šių tyrimų rezultatai atskleidžia, kad visuomenės nuostatos migracijos atžvilgiu priklauso nuo šalies, kurioje apklausa buvo įgyvendinta. Galimi gyventojų nuostatų skirtumai paprastai aiškinami pasitelkiant mikro- ir makrolygmens veiksnius, kurie susiję su anksčiau aptartomis sociologinėmis visuomenės nuostatų formavimąsi aiškinančiomis teorijomis.

Kaip mikrolygmens veiksniai dažniausiai minimi individualūs respondento bruožai: amžius, lytis, ypač darbinė veikla ir įgytas išsilavinimas. Teigiama, kad žmonės, turintys žemesnį išsilavinimą, yra labiau nusiteikę prieš imigraciją nei labiau išsilavinę asmenys. Pastarieji paprastai imigraciją vertina teigiamai,

pasisako už kultūrinę įvairovę ir dažniau išvelgia ekonominę imigracijos naudą. Imigracijos grėsmes dažniau pabrėžia žemesnės kvalifikacijos darbininkai, įsitikinę, kad atvykstantys migrantai galėtų užimti jų darbo vietas ar su jais konkuruoti dėl geresnio atlygio už darbą (European Commission 2010).

Priimančiosios visuomenės narių nuostatų skirtumai aiškinami šiais makrolygmens veiksniais:

- migracijos mastas ir dinamika šalyje (migrantų skaičius ir jo kaita; atvykimo pagrindai ir pan.);
- migracijos sistemos bruožai (migracijos politikos įgyvendinimas šalyje; socialinės, teisinės ir politinės migrantų teisės šalyje);
- socioekonominiai veiksniai (priimančiosios šalies ekonominė situacija; migrantų indėlis į šalies ekonomiką ir pan.) (OECD 2010).

Šioje straipsnio dalyje ES gyventojų nuostatų formavimosi prielaidos aiškinamos atsižvelgiant į makrolygmens veiksnius. Analizei pasirinkti du nepriklausomi kintamieji: migracijos dinamika ir nedarbo lygis šalyse.

Kaip papildomas nepriklausomas kintamasis įtraukiamas ir šalies migracijos bei migrantų integracijos politikos vertinimas. Vertinant pasitelkiami tarptautinio tyrimo „Migrantų integracijos politikos indeksas“ (MIPEX) 2011 m. duomenys. MIPEX – tai tęstinis lyginamasis tyrimas, kuriuo vertinamas migrantų integracijos politikos įgyvendinimas ES ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) valstybėse narėse. Tyrimas apima tokias politikos sritis kaip darbo rinkos mobilumas, švietimas, politinis dalyvavimas, pilietybės gavimas, šeimos susijungimas ir antidiskriminacija. Pirmas žvalgybinis tokio pobūdžio tyrimas įgyvendintas 2004 m., studija taip pat išleista 2007 m., o šiuo metu vykdomas migrantų integracijos politikos vertinimas 38 pasaulio šalyse. Naujasis tyrimas ne tik apima daugiau šalių, bet ir iki šiol į tyrimą neįtrauktas laikino gyvenimo šalyje ir sveikatos politikos sritis. Šio tyrimo rezultatai bus viešinami antrojoje 2015 m. pusėje.

Kaip priklausomi kintamieji pasirinkti keturi tarptautinėje apklausoje respondentams pateikiami teiginiai, pagal kuriuos galima vertinti gyventojų nuomonę apie išsivaizduojamą migrantų ekonominę, socialinę bei kultūrinę naudą visuomenei ir valstybei.

Pristatant ES gyventojų nuostatas imigracijos atžvilgiu ir aiškinant galimas šių nuostatų atsiradimo priežastis, naudojami 2009 m. standartinės „Eurobarometro“ apklausos (Eurobarometer 71 „Future of Europe“) duomenys. Ši apklausa pasirinkta neatsitiktinai – tyrimas ekspertų vertinamas kaip „turingiausias informacijos šaltinis apie Europos Sąjungos šalių gyventojų nuomones“ (Gaidys 2009:118). Be to, 2009 m. vykdamas „Eurobarometro“ apklausą ypač daug dėmesio buvo skiriama gyventojų nuomonei apie migraciją ir su ja susijusius reiškinius.

Reikėtų pabrėžti, kad pristatomos nuostatų formavimosi prielaidos aptaria keletą, teigiamo ar neigiamo visuomenės požiūrio atsiradimo, priežasčių. Norint rasti vieną atsakymą į klausimą, kas lemia vienokių ar kitokių visuomenės nuostatų atsiradimą, reikėtų išsamesnių tyrimų. Kaip minėta anksčiau, nuostatų skirtumus sąlygoja ne tik šalių makrolygmens veiksniai, bet ir individualūs respondentų bruožai bei mikro- ir makrolygmens veiksmų sąveika.

Migrantų skaičiaus ir jų atvykimo motyvų ryšys su šalyje vyraujančiomis nuostatomis imigracijos atžvilgiu

Vienas iš veiksmų formuojantis priimančiosios visuomenės nuostatomis yra susijęs su migracijos srautu šalyje bei joje vyraujančiais imigracijos ir atvykstančių imigrantų tipais (teisėta ir neteisėta imigracija, pabėgėliai, prieglobsčio prašytojai ir pan.).

Analizuojant 2009 m. „Eurobarometro“ apklausos rezultatus ir apžvelgus tarptautinės migracijos dinamiką ES šalyse narėse, matyti, kad su dideliu neteisėtos migracijos srautu susiduriančių šalių gyventojai yra labiau linkę matyti neigiamą imigrantų įtaką visuomenei ir valstybei nei kitų šalių gyventojai.

Europos operatyvaus bendradarbiavimo prie ES valstybių narių išorės sienų valdymo agentūros (FRONTEX) duomenimis, su didžiausiais neteisėtų migrantų srautais susiduria Viduržemio jūros regiono valstybės: Graikija, Kipras, Italija, Malta (Frontex 2014) (taip pat 2009 m., kai buvo vykdoma „Eurobarometro“ apklausa). 2009 m. rytiniam Viduržemio jūros regionui priklausančios šalys (Graikija, Bulgarija ir Kipras) fiksavo daugiausia atvejų (39 975), kai ES valstybių narių sienos buvo kirstos nelegaliai (Frontex 2014: 31). Kiek mažiau neteisėtų migrantų 2009 m. atvyko į centrinio Viduržemio jūros regiono šalis (Italija, Malta) – 10 236 atvejai (Frontex 2014: 31).

„Eurobarometro“ apklausos duomenys atskleidžia, kad būtent šio regiono gyventojai buvo labiausiai linkę sutikti su teiginiu, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas yra nesaugumo priežastis. Teiginiui pritarė 82 proc. apklausos dalyvių iš Kipro, 78 proc. – iš Graikijos ir 63 proc. – iš Maltos (European Commission 2009: QH1.3).

Minėtų valstybių gyventojai taip pat išsiskyrė iš kitų Europos gyventojų kaip mažiausiai pritariančios teiginiui, kad kitų etninių grupių žmonės praturtina šalies kultūrinį gyvenimą. Vidutiniškai su šiuo teiginiu sutiko daugiau nei pusė (54 proc.) ES gyventojų, o Maltoje teigiamą imigrantų indėlį šalies kultūrai buvo linkę išvelgti tik 7 proc. respondentų. Teiginiui pritarė apie trečdalis apklausos dalyvių iš Graikijos (28 proc.) ir Kipro (30 proc.), taip pat apie du penktadaliai italų (39 proc.) (European Commission 2009: QH1.1).

Kipro, Graikijos ir Maltos gyventojai taip pat buvo labiausiai linkę manyti, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas didina nedarbą šalyje. Daugiausia šiam teiginiui pritariančių, „Eurobarometro“ apklausos duomenimis, buvo

Kipre (90 proc.) ir Graikijoje (81 proc.), kiek mažiau su teiginiu sutiko respondentų iš Maltos (69 proc.) (European Commission 2009: QH1.1).

Palyginti su kitomis ES valstybėmis, Maltos gyventojai taip pat buvo tarp Europos gyventojų, mažiausiai pritariančių teiginiui, kad imigrantų įnašas yra didesnis negu jų gaunama sveikatos apsaugos ir socialinė parama – tam pritarė 10 proc. apklausos dalyvių Maltoje. Graikijoje ir Kipre šiuo klausimu gyventojų nuomonės buvo kiek palankesnės – teiginiui pritarė apie penktadalis tyrimo respondentų (atitinkamai 17 proc. ir 20 proc.) (European Commission 2009: QH1.9).

Galima pastebėti, kad įsitikinimas, jog imigrantai yra našta šalies mokesčių mokėtojams, taip pat būdingas šalių, kurios išsiskiria dideliu gautų prieglobsčio prašymų skaičiumi, gyventojams. Tai ypač atspindi Vokietijos ir Liuksemburgo gyventojų apklausos rezultatai.

Remiantis „Eurobarometro“ apklausos duomenimis, galima teigti, kad Vokietijos ir Liuksemburgo gyventojai neišsiskiria neigiamomis nuostatomis imigrantų atžvilgiu, o jų nuostatos yra procentiškai aukštesnės už kitų ES šalių gyventojų nuostatų vidurkį. Teiginiui, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas yra nesaugumo priežastis, pritarė 38 proc. Liuksemburgo ir 40 proc. Vokietijos gyventojų (ES vidurkis 45 proc.), o pritariančių, kad imigrantai praturtina šalies gyvenimą, – atitinkamai 59 proc. ir 61 proc. (ES vidurkis 54 proc.) (European Commission 2009: QH1.3). Tačiau teiginiui, kad imigrantų įnašas mokant mokesčius yra didesnis negu jų gaunama sveikatos apsaugos ir socialinė parama, pritarė tik 10 proc. Vokietijos ir 16 proc. Liuksemburgo gyventojų (2009: QH1.9).

Eurostato duomenimis (2014a), skaičiuojant absoliučiais skaičiais, Vokietija iš kitų ES valstybių išsiskiria didžiausiu gautų prieglobsčio prašymų skaičiumi, o Liuksemburgas yra antroje vietoje pagal milijonui gyventojų tenkantį pabėgėlių skaičių. 2013 m. Vokietijoje prieglobsčio prašytojų skaičius (127 000) buvo du kartus didesnis nei Prancūzijoje (66 000 prašymų) ir Švedijoje (54 000 prašymų). Pagal milijonui gyventojų tenkantį pabėgėlių skaičių 2011 m. Liuksemburgą (4 210 prašymų) lenkė tik Malta (4 286 prašymai), trečioje vietoje buvo Švedija (3 155 prašymai).

Analizuojant „Eurobarometro“ apklausos duomenis ir imigracijos į ES valstybes nares statistiką, matyti, kad net ir šalyse, kuriose, palyginti su kitomis ES valstybėmis narėmis, imigrantų skaičius yra mažiausias (skaičiuojant absoliučiais skaičiais), nuostatos imigracijos atžvilgiu atspindi ES gyventojų nuostatų vidurkį ir yra labiau neigiamos nei teigiamos.

Eurostato duomenimis (2014b), 2012 m. mažiausiai imigrantų sulaukė Estija (2 600), Slovakija (5 400) ir Malta (7 100). Tarp mažesnių imigracijos mastą fiksavusių šalių galima išskirti ir Latviją (13 300 imigrantų) bei Lietuvą (19 800 imigrantų). Svarbu paminėti, kad didžiąją dalį šių imigrantų sudarė į šalis grįžę

gyventi jų piliečiai. Daugiausia tokių asmenų 2012 m. buvo Rumunijoje, kurios piliečiai sudarė 93 proc. visų į šalį imigravusių asmenų, toliau eina Lietuva (88 proc.) ir Latvija (72 proc.); Estijos piliečiai sudarė 58 proc. visų į šalį 2012 m. atvykusių imigrantų (Eurostat 2014b).

Maltos gyventojų nuomonės imigracijos atžvilgiu jau aptartos ankstesnėje straipsnio dalyje. O Estijoje, Slovakijoje, Latvijoje ir Lietuvoje įgyvendintos „Eurobarometro“ apklausos rezultatai atskleidžia, kad, nepaisant nedidelio imigrantų skaičiaus, jose vyrauja neigiamos nuostatos imigracijos atžvilgiu, taip pat šių šalių gyventojai yra labiau linkę išvelgti imigracijos grėsmes visuomenei ir valstybei nei naudą.

Pavyzdžiui, teiginiui, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas yra nesaugumo priežastis, pritarė beveik pusė Estijos bei Slovakijos (atitinkamai 48 proc. ir 46 proc.) ir du penktadaliai Lietuvos bei Latvijos (atitinkamai 38 proc. ir 39 proc.) gyventojų (ES vidurkis 45 proc.) (European Commission 2009: QH1.3). Šių šalių gyventojai nebuvo linkę pritari teiginiui, kad kitų etninių grupių žmonių praturtina šalies kultūrinį gyvenimą. Slovakijoje ir Lietuvoje su šiuo teiginiu sutiko mažiau nei pusė apklausos dalyvių (atitinkamai 48 proc. ir 46 proc.), Estijoje pritariančių dalis sudarė 52 proc. (ES vidurkis 54 proc.). Šiek tiek daugiau respondentų šiam teiginiui pritarė Latvijoje – 56 proc. (2009: QH1.1).

Lietuvos ir Slovakijos gyventojai ypač buvo linkę sutikti, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą šalyje (po 59 proc.); Latvijoje teiginiui pritarė 56 proc. respondentų. O Estijos gyventojų nuomonė šiuo klausimu atspindi kitų Europos valstybių gyventojų nuomonių vidurkį – teiginiui pritarė 50 proc. respondentų (ES vidurkis 49 proc.) (European Commission 2009: QH1.4).

Estijos gyventojai taip pat labiau linkę išvelgti teigiamą imigrantų naudą šalies socialinei ir sveikatos apsaugos sistemai. „Eurobarometro“ apklausos duomenimis Estija buvo tarp ES valstybių, kurių gyventojai buvo labiausiai linkę pritari, kad imigrantų įnašas yra didesnis negu jų gaunama sveikatos apsaugos ir socialinė parama. Estijoje teiginiui pritarė 30 proc. respondentų (daugiau tik Danijoje – 37 proc., Ispanijoje – 35 proc. ir Kroatijoje – 34 proc.). (2009:QH1.9).

Tuo tarpu Slovakijos, Lietuvos ir Latvijos gyventojų nuomonės atspindi ES gyventojų nuomonių vidurkį – teiginiui pritarė apie penktadalis respondentų Slovakijoje (21 proc.) ir ketvirtadalis Lietuvoje ir Latvijoje (po 24 proc.) (ES vidurkis – 22 proc.) (2009:QH1.9).

Apžvelgus visuomenės nuostatas imigracijos atžvilgiu ir jų ryšį su imigracijos dinamika, matyti, kad imigrantų skaičius ir jų atvykimo į šalį motyvai yra tik vienas iš visuomenės nuostatas formuojančių veiksnių. Kitoje straipsnio dalyje dėmesys atkreipiamas į socioekonominius veiksnius ir tikrinama hipotezė, kad visuomenės nuostatos imigracijos atžvilgiu priklauso nuo situacijos šalies darbo rinkoje.

Visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu ir socioekonominiai aspektai

Kaip teigta anksčiau, gyventojų nuostatas imigrantų atžvilgiu taip pat veikia socioekonominiai veiksniai. Gyventojai yra linkę manyti, kad atvykstantys imigrantai gali užimti jų darbo vietas, taip pat nuvertina imigrantų ekonominį įnašą į šalies socialinių paslaugų ir sveikatos priežiūros sistemą. Šiame skyriuje bus aptariami dviejų „Eurobarometro“ apklausoje pateiktų teiginių: „Imigrantų įnašas mokant mokesčius yra didesnis negu jų gaunama sveikatos apsaugos ir socialinė parama“ ir „Kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą šalyje“ – duomenys. Visuomenės nuostatų šiais klausimais formavimosi prielaidos pristatomos ieškant jų ryšio su nedarbo lygiu šalyse.

Eurostato (2015) duomenimis, 2009 m., kai buvo vykdoma „Eurobarometro“ apklausa, ES nedarbo lygis siekė 9 proc., o didžiausias buvo Ispanijoje (17,9 proc.), Slovakijoje (12,1 proc.) ir trijose Baltijos šalyse: Latvijoje (17,5 proc.), Lietuvoje (13,8 proc.) ir Estijoje (13,5 proc.). Mažiausias nedarbo lygis buvo Nyderlanduose (3,7 proc.), Austrijoje (4,8 proc.) ir Liuksemburge (5,1 proc.).

Analizuojant „Eurobarometro“ apklausos duomenis, pastebimas ryšys tarp nedarbo lygio ir šalies gyventojų dalies, pritariančios teiginiui, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą. Vidutiniškai šiam teiginiui buvo linkę pritarti 49 proc. ES gyventojų. Šalių, vykdant apklausą pasižymėjusių didžiausiu nedarbo lygiu ES, gyventojų nuomonės šiuo klausimu buvo vienos nepalankiausių, o teiginiui pritariančių procentas viršijo ES vidurkį. Beveik du trečdaliai respondentų Lietuvoje, Slovakijoje (po 59 proc.), Ispanijoje (57 proc.), Latvijoje (56 proc.) ir pusė respondentų Estijoje (50 proc.) pritarė, kad nedarbas šalyje yra susijęs su kitų etninių grupių žmonių atvykimu į šalį (European Commission 2009: QH1.4).

Žvelgiant į duomenis šalių, kuriose nedarbo lygis 2009 m. buvo mažiausias ES, matyti, kad jų gyventojai teigiamai vertino šį teiginį vidutiniškai rečiau nei ES gyventojų vidurkis (49 proc.), vis dėlto pritariančių, kad etninių grupių nariai padidina nedarbą šalyje, procentas buvo gana didelis. Mažiausiai pritariančių teiginiui iš minėtų šalių buvo Nyderlanduose – 38 proc., su teiginiu sutiko 42 proc. respondentų iš Austrijos ir 48 proc. iš Liuksemburgo.

Neigiamas gyventojų nuostatas šiuo klausimu sieti tik su nedarbu šalyje nebūtų visiškai teisinga. Kaip matyti iš paveikslėlio, kuriame pateikiami duomenys apie nedarbo lygį ir respondentų atsakymai į minėtą teiginį (žr. 1 pav.), reikėtų prisiminti ankstesnėje straipsnio dalyje minėtus faktus, susijusius su migrantų atvykimu į šalį motyvais. Pavyzdžiui, 2009 m. Kipre nedarbo lygis buvo vienas mažiausių ES (5,4 proc.), tačiau būtent šioje šalyje daugiausia pritariančių, kad

kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą (90 proc. respondentų). Mažiausiai pritariančių šiam teiginiui ES buvo Suomijoje ir Švedijoje (po 31 proc.), kurių nedarbo lygis buvo kiek mažesnis (Švedijoje – 8,3 proc., Suomijoje – 8,2 proc.) už 2009 m. nedarbo lygio ES vidurkį (9 proc.) (žr. 1 pav.).

Be to, apklausos duomenys rodo, kad nedarbo lygis šalyje yra ne vienintelė neigiamų nuostatų atsiradimo priežastis ir kitais klausimais. Pavyzdžiui, teiginiui „Imigrantų įnašas yra didesnis negu jų gaunama sveikatos apsaugos ir socialinė parama“ buvo linkę pritarti net didžiausią nedarbą tuo metu išgyvenančių šalių gyventojai. Teiginiui pritariančių Ispanijos ir Estijos gyventojų dalis buvo viena didžiausių iš visų apklausoje dalyvavusių ES valstybių. Daugiausia šiam teiginiui pritariančių respondentų buvo Danijoje (37 proc.), o Ispanijoje – 35 proc., Estijoje – 30 proc. apklausos dalyvių (European Commission 2009: QH1.9).

Apžvelgus „Eurobarometro“ apklausos rezultatus matyti, kad visuomenės nuostatų formavimąsi paprastai lemia keletas aplinkybių, o imigracijos į šalį srautas ir baimės, kylančios dėl sudėtingesnės šalies socioekonominės padėties, yra tik keletas iš daugelio veiksnių. Pastebima, kad pozityviau imigracijos atžvilgiu yra nusiteikę bei imigracijos naudą visuomenei ir valstybei labiau linkę įžvelgti sėkmingą migrantų integracijos politiką įgyvendinančių šalių gyventojai.

Tęstinio tyrimo MIPEX vertinimu, palankiausiai migrantų integracijos politika yra įgyvendinama Beniliukso (Belgijos, Nyderlandų), Šiaurės (Suomijos, Švedijos) ir Pietų Europos (Italijos, Portugalijos ir Ispanijos) šalyse. Šešiose integracijos srityse: darbo rinkos mobilumo, šeimos susijungimo, švietimo, politinio dalyvavimo, ilgalaikio gyvenimo šalyje, pilietybės įgijimo ir kovos su diskriminacija – šių šalių pastangos įvertintos kaip „palankios“ (Švedija) ir kaip „šiek tiek palankios“ (Portugalija, Suomija, Nyderlandai, Belgija, Ispanija, Italija ir Liuksemburgas). Anot MIPEX ekspertų, silpniausiai migrantų integracijos politika įgyvendinama Baltijos (Lietuvos ir Latvijos) ir Viduržemio jūros regiono (Kipro ir Maltos) šalyse, taip pat Slovakijoje. Šių šalių pastangos yra įvertintos kaip „šiek tiek nepalankios“.

Apžvelgus MIPEX vertinimu sėkmingiausiai integracijos politiką įgyvendinančių šalių gyventojų nuostatas dėl pirmiau aptartų „Eurobarometro“ teiginių matyti, kad dauguma jų yra gerokai palankiau nusiteikę imigrantų atžvilgiu nei kitų ES valstybių narių gyventojai.

Vienas tokių pavyzdžių – Švedija, kuri 2011 m. buvo įvertinta kaip geriausiai įgyvendinanti migrantų integracijos politiką iš 31 MIPEX tyrime dalyvavusios šalies. „Eurobarometro“ apklausos rezultatai atskleidžia, kad Švedijos gyventojai, palyginti su kitomis ES šalimis, buvo labiausiai linkę pritarti, kad kitų etninių grupių žmonės praturtina šalies kultūrinį gyvenimą (80 proc.), ir nesutikti, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą šalyje (31 proc.). Šioje šalyje

apklausti tyrimo dalyviai taip pat buvo vieni iš ES valstybių gyventojų, labiausiai pritariančių, kad imigrantų įnašas mokant mokesčius yra didesnis negu jų gaunama sveikatos apsaugos ir socialinė parama (29 proc.).

Itin teigiamomis nuostatomis taip pat išsiskiria Nyderlandai ir Suomija. Šiose šalyse apklausti respondentai mažiau nei vidutiniškai kiti ES gyventojai buvo linkę sutikti, kad kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą šalyje (Suomijoje – 31 proc., Nyderlanduose – 38 proc., ES vidurkis – 59 proc.). Taip pat šių šalių gyventojai bene labiausiai pritarė, kad kitų etninių grupių žmonės praturtina šalies kultūrinį gyvenimą (Suomijoje – 72 proc., Nyderlanduose – 66 proc., ES vidurkis – 54 proc.).

Kita vertus, analizuodami net ir geriausiai vertinamų šalių gyventojų nuostatas imigrantų atžvilgiu galime aptikti išimčių, paprastai nuomonės vienu klausimu yra daug palankesnės, o kitu visiškai nesulaukia gyventojų pritarimo. Tad sėkmingas integracijos politikos vykdymas yra tik vienas iš teigiamų visuomenės nuostatų formavimosi veiksnių. O tai tik pagrindžia teiginį, kad visuomenės nuostatos formuojasi veikiamos įvairių aplinkybių.

Lietuvos gyventojų nuostatos šalyje gyvenančių ir į ją atvykstančių ne ES piliečių atžvilgiu

Šioje straipsnio dalyje apžvelgiamos Lietuvos gyventojų nuostatos į šalį atvykstančių ir joje gyvenančių ne ES piliečių atžvilgiu. Visuomenės nuostatų apklausos Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto iniciatyva įgyvendinamos nuo 2005 metų. Jų tikslas – iširti gyventojų nuomonę apie įvairių Lietuvoje gyvenančių socialinių ir etninių grupių padėtį šalyje. Atsižvelgiant į imigracijos tendencijas, nuo 2008 m. į kasmetines visuomenės nuostatų apklausas įtraukiami klausimai ir apie Lietuvoje gyvenančių ir į ją atvykstančių migrantų padėtį šalyje.

Lietuvos gyventojų nuostatų imigracijos atžvilgiu formavimosi prielaidoms aptarti naudojami 2014 m. lapkritį įgyvendintos reprezentatyviosios apklausos duomenys. Šioje apklausoje dalyvavo 1 096 respondentai, 15 metų ir vyresni, iš 127 skirtingų Lietuvos vietovių (atrankos tašku). Apklausa atliko viešosios nuomonės tyrimų kompanija „Baltijos tyrimai“. Rezultatų paklaida neviršija 3 proc., patikimumo riba 0,95.

Naujausi duomenys lyginami su 2010–2013 m. įgyvendintų apklausų duomenimis. 2010 m. apklausa pasirinkta todėl, kad nuo tų metų klausimyne vartojama sąvoka „užsienietis“ buvo pakeista į „imigrantas“. Analizuojant 2009 m. ir 2010 m. tyrimo duomenis, pastebėtas neigiamų nuostatų didėjimas. Apklausoje rezultatus analizavę mokslininkai (Vildaitė et al. 2010) buvo linkę daryti prielaidą, kad užsienio sąvoka yra neutralesnė, todėl ir nuostatos jų atžvilgiu buvo palankesnės.

Siekiant įvertinti Lietuvos gyventojų įsivaizduojamą imigrantų įtaką visuomenei ir valstybei, visuomenės nuostatų apklausos dalyvių prašoma pareikšti nuomonę apie jiems pateiktus teiginius, susijusius su socioekonominė ir kultūrinė imigrantų nauda. Šioje straipsnio dalyje pastarieji teiginiai pasirinkti kaip priklausomi kintamieji, pagal kuriuos galima atskleisti gyventojų suvokimo apie imigraciją teigiamas ar neigiamas tendencijas.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų buvo linkę sutikti, kad „dauguma į šalį atvykstančių / Lietuvoje gyvenančių imigrantų yra išlaikomi Lietuvos mokesčių mokėtojų“ (57 proc.), „gali sukelti socialinius neramumus“ (54 proc.) ir „atvyksta su tikslu dirbti“ (52 proc.). Kiek mažiau nei pusė (44 proc.) gyventojų sutiko, kad „imigrantai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą“, ir tik du penktadaliai (40 proc.) sutiko, kad „imigrantai yra naudingi Lietuvos ekonomikai“.

Kaip pristatyta pirmoje straipsnio dalyje, visuomenės nuostatų formavimąsi lemia įvairios aplinkybės, o tyrimuose rekomenduojama atsižvelgti į mikro- ir makrolygmens veiksnius. Kaip mikrolygmens veiksniai dažniausiai pasirenkami individualūs respondentų bruožai, vienas jų – apklausos dalyvių išsilavinimas. Straipsnio pradžioje užsiminta, kad turintys aukštesnį išsilavinimą asmenys yra atviresni kultūrinei įvairovei bei yra labiau linkę įžvelgti ekonominę imigracijos naudą. Tai atskleidžia ir Lietuvoje atliktas gyventojų nuostatų tyrimas.

Analizuojant 2014 m. apklausos duomenis pagal respondentų turimą išsilavinimą, pastebima, kad aukštesnio išsilavinimo asmenys yra labiau linkę įžvelgti kultūrinę ir socioekonominę imigrantų naudą visuomenei ir valstybei bei labiau pritaria, kad būtų įgyvendinamos imigrantų integracijos priemonės (žr. 2, 3, 4, 5, 6 pav.).

Nors universitetinį aukštąjį (toliau – aukštąjį) išsilavinimą turintys asmenys labiausiai nesutiko, kad dauguma į Lietuvą atvykstančių ar joje gyvenančių „imigrantų atvyksta su tikslu dirbti“ (45 proc. apklaustųjų), tačiau šiai grupei priklausantys asmenys labiausiai buvo linkę įžvelgti, kad „imigrantai yra naudingi Lietuvos ekonomikai“ (47 proc.), taip pat nepritari, kad daugumą į Lietuvą atvykstančių ar joje gyvenančių imigrantų „išlaiko Lietuvos mokesčių mokėtojai“ (38 proc.). Taip pat aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai labiausiai pritarė, kad Lietuvoje gyvenantys ar į ją atvykstantys imigrantai „praturtina šalies kultūrinį gyvenimą“ (46 proc.) ir kad „valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio Lietuvoje gyvenančių / į Lietuvą atvykstančių imigrantų integracijai“ (58 proc.) (žr. 2, 3, 4, 5, 6 pav.).

Labiausiai neigiamos nuostatos imigrantų atžvilgiu pastebimos tarp vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų. Mažiausią dalį respondentų, sutinkančių, kad imigrantai atvyksta su tikslu dirbti ir kad imigrantai yra naudingi šalies ekonomikai, sudarė šiai grupei priklausantys asmenys (atitinkamai 49 proc. ir 37 proc.). Taip pat vidurinį išsilavinimą įgiję respondentai labiausiai pritarė, kad imigrantai yra išlaikomi Lietuvos mokesčių mokėtojų (62 proc.), ir nesutiko su teiginiu, kad imigrantai praturtina šalies

kultūrinį gyvenimą (43 proc.). Šios grupės asmenys daugiausia pažymėjo, kad nesutinka, jog valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio imigrantų integracijai (38 proc.) (žr. 2, 3, 4, 5, 6 pav.).

Toliau Lietuvos gyventojų nuostatų imigracijos atžvilgiu formavimosi prielaidos aptariamos pasitelkiant prie makrolygmens priskiriamus veiksnius. Analizei pasirinkti du nepriklausomi kintamieji: migracijos dinamika šalyje ir migrantų atvykimo į šalį motyvai bei nedarbo lygis šalyje.

Migracijos dinamika Lietuvoje ir migrantų atvykimo motyvų sąsajos su šalyje vyraujančiomis nuostatomis imigracijos atžvilgiu

Migracijos departamento (2015) duomenimis, 2015 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 40 826 užsieniečiai (užsienio šalių piliečiai ir asmenys be pilietybės), kurie sudarė 1,4 proc. visų Lietuvos gyventojų. Užsienio šalių piliečių skaičius pastebimai auga nuo 2011 m., o per praėjusius metus padidėjo 15 proc. (žr. 7 pav.). Pagrindinę šio skirtumo dalį (77 proc.) sudarė ne ES šalių piliečiai (Migracijos departamentas 2015).

2013 m. duomenimis, ne ES piliečiai sudarė 76,4 proc. visų į šalį imigravusių užsieniečių. Kaip skelbia Migracijos departamentas (2015), 2014 m., palyginti su ne ES piliečiais, sparčiau augo ES ir Europos laisvosios prekybos asociacijos valstybių narių piliečių skaičius, tačiau asmenų, turinčių laikiną leidimą gyventi šalyje, skaičius taip pat didėjo beveik trečdaliu. Palyginti su 2013 m., 2014 m. antrąjį pusmetį migrantų iš ne ES valstybių prašymų išduoti laikiną leidimą gyventi Lietuvoje išaugo 46 procentais.

Kaip rodo 2010–2014 m. visuomenės nuostatų apklausų rezultatai, augantis imigracijos mastas didelės įtakos gyventojų nuostatomis neturi ir jos kinta nesmarkiai. Tiesa, didėjančią imigraciją atspindi gyventojų nuostatos migrantų integracijos klausimu. Nuo tiriamojo laikotarpio pradžios (2010 m.) auga respondentų dalis, kuri sutinka, kad „valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio Lietuvoje gyvenančių / į Lietuvą atvykstančių imigrantų integracijai“. 2014 m. šiam teiginiui pritarė beveik pusė (49 proc.) apklausos dalyvių – palyginti su 2010 m., pritariančių dalis išaugo beveik 18 procentinio punkto.

Pastaruosius ketverius metus nekinta gyventojų nuomonė, kad „į Lietuvą atvykstantys imigrantai gali sukelti socialinius neramumus“. Šiam teiginiui 2010–2014 m. pritarė apie pusę apklausų dalyvių.

Tyrimo dalyvių nuomonė taip pat išlieka beveik nepakitusi dėl vaikų mokymosi toje pačioje klasėje su imigrantų atžalomis. 2010–2014 m. apklausose gyventojai buvo labiau linkę nepritari ti nei pritari ti teiginiui „Nenorėčiau, kad mano vaikai mokytųsi vienoje klasėje su imigrantų vaikais“. Teiginiui pritarė apie trečdalis respondentų, o nesutiko apie pusę apklausos dalyvių. Vis dėlto pastebima, kad nuo 2012 m. nesmarkiai didėja teiginiui pritariančių apklausos dalyvių dalis.

Nepaisant to, kad mažėja pritariančių dėl imigrantų vaikų mokymosi vienoje klasėje su vietiniais, gyventojai yra linkę pritarti, kad „Lietuvoje gyvenantys / į Lietuvą atvykstantys imigrantai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą“. Palyginti su ankstesnių metų apklausos duomenimis, 2014 m. respondentų, pritariančių teiginiui, dalis išaugo 5 procentiniais punktais. Gyventojų nuomonės šiuo klausimu nuolat svyruoja, bet teiginiui pritaria apie du penktadaliai respondentų (33 proc. 2011 m. ir 44 proc. 2014 m.).

Nors statistiniai duomenys rodo augančius darbo ir teisėtos veiklos pagrindais atvykstančių imigrantų skaičius, tačiau pastaraisiais metais mažėja manančių, kad „dauguma į Lietuvą atvykstančių / Lietuvoje gyvenančių imigrantų atvyksta su tikslu dirbti“. Nuo 2011 m. iki 2013 m. šiuo klausimu pritariančių respondentų dalis didėjo (nuo 55 proc. 2011 m. iki 58 proc. 2013 m.) (žr. 10 pav.). Tačiau 2014 m., palyginti su praėjusių metų apklausos duomenimis, sutinkančių su teiginiu dalis sumažėjo 6 procentiniais punktais, o tai galbūt susiję su sumažėjusia dalimi respondentų, sutinkančių, kad imigrantai yra naudingi šalies ekonomikai (– 6 procentinio punkto) ir truputį padidėjusia dalimi teigiančių, kad imigrantai yra išlaikomi šalies mokesčių mokėtojų (+ 3 procentinio punkto).

Kaip rašyta pirmoje straipsnio dalyje, įsitikinimas, kad imigrantai yra našta mokesčių mokėtojams, yra būdingas šalims, kurios išsiskiria dideliu gautų prieglobsčio prašymų skaičiumi ir kovoja su augančios neteisėtos migracijos mastais. Tačiau Lietuva neišsiskiria iš kitų ES valstybių nei priimtų prieglobsčio prašymų, nei neteisėtai į šalį atvykusių imigrantų skaičiumi. Taip pat matyti, kad, palyginti su 2012 m., 2013 m. gerokai sumažėjęs priimtų prieglobsčio prašymų skaičius (2012 m. – 627 prašymai, 2013 m. – 399 (Migracijos metraštis 2013 ir 2014)) nepakeitė gyventojų nuomonės, kad „daugumą į Lietuvą atvykstančių / Lietuvoje gyvenančių imigrantų išlaiko Lietuvos mokesčių mokėtojai“. Tiek 2012, tiek 2013 m. šiam teiginiui pritarė apie 61 proc. apklausos dalyvių.

Lietuvos gyventojų nuostatos imigrantų atžvilgiu ir socioekonominiai aspektai

Lietuvos gyventojai taip pat nėra linkę pritarti, kad „į Lietuvą atvykstantys imigrantai yra naudingi Lietuvos ekonomikai“. 2013 m., palyginti su 2012 m., 13 procentinių punktų išaugusi teiginiui pritariančių respondentų dalis 2014 m. sumažėjo beveik 6 procentiniais punktais. Mažiausiai šiam teiginiui pritarė 2010–2012 m. įgyvendintose apklausose dalyvavę respondentai. Tačiau tokias neigiamas gyventojų nuostatas labiau galima sieti ne su augančiu imigrantų srautu, o su 2009–2010 m. ekonominės krizės pasekmėmis.

Dar vienas argumentas, aiškinantis neigiamų gyventojų nuostatų imigrantų atžvilgiu priežastis, yra susijęs su nedarbu šalyje. Kaip buvo pristatyta pirmoje straipsnio dalyje, analizuojant ES valstybių gyventojų nuostatas buvo pastebėta koreliacija tarp nedarbo lygio šalyje ir vietinių gyventojų išvelgiamos grėsmės, kad imigrantai gali užimti jų darbo pozicijas. Tai ypač išryškėjo pateikus teiginį „Kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą“. Jam labiausiai buvo linkę pritarti gyventojai iš didžiausių tuo metu nedarbą išgyvenusių Ispanijos, Slovakijos, taip pat Baltijos šalių: Latvijos, Lietuvos ir Estijos.

Tačiau ši tendencija nacionalinėje Lietuvos gyventojų apklausoje neatsispindi. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis (2015), 2014 m. nedarbo lygis šalyje, palyginti su 2010 m., sumažėjo daugiau nei 7 proc. ir siekė 10,1 proc. (žr. 9 pav.). Pastebima, kad net gerėjant padėčiai darbo rinkoje gyventojų nuostatos dėl ekonominės imigracijos naudos visuomenei ir valstybei dar nesikeičia ir išlieka labiau neigiamos nei teigiamos. Kaip užsiminta pirmiau, pastaraisiais metais mažėja pritariančių, kad į Lietuvą atvyksta imigrantai su tikslu dirbti, jie yra naudingi šalies ekonomikai, bei auga dalis manančių, kad imigrantai yra išlaikomi šalies mokesčių mokėtojų.

Taip pat pastebima, kad teigiamas nedarbo lygio šalyje pokytis neturi didelės įtakos ir gyventojų nuostatomis migracijos politikos darbo migrantų atžvilgiu. Apklausoje metu respondentų buvo klausiama: „Kokius politinius sprendimus turėtų priimti LR Vyriausybė dėl į Lietuvą atvykstančių dirbti imigrantų iš mažiau išsivysčiusių šalių?“ Lyginant 2012-2014⁴⁶ m. apklausų dalyvių atsakymus, matyti, kad jų nuomonė išlieka pastovi beveik visais klausimais, tiesa, šiek tiek išsiskiria 2013 m. apklausos duomenys (žr. 10, 11, 12, 13 pav.). Lyginant 2013 m. ir 2014 m. respondentų atsakymus, matyti, kad pastaraisiais metais mažėja respondentų dalis, pasisakanti už griežtesnes darbo migracijos politikos priemones ir griežtus darbo imigrantų ribojimus.

2014 m. daugiau nei 5 procentiniais punktais sumažėjo sutinkančių, kad imigrantams būtų leidžiama atvykti į šalį „tik tuo atveju, jei jiems Lietuvoje yra darbo“ (2014 m. – 71 proc., 2013 m. – 77 proc.), ir pritariančių, kad būtų griežtai ribojamas atvažiuojančių dirbti imigrantų skaičius (2014 m. – 61 proc., 2013 m. – 66 proc.) (žr. 12, 13 pav.). Taip pat nežymiai didesnė dalis gyventojų nepritarė, kad būtų draudžiama svetimšaliams atvykti dirbti (2014 m. – 65 proc., 2013 m. – 63 proc.) (žr. 10 pav.). Respondentų, manančių, kad turėtų būti leidžiama „atvažiuoti visiems žmonėms, kurie nori dirbti Lietuvoje“, palyginti su 2013 m., skaičius nekito. 2014 m. teiginiui pritarė trečdalis (30 proc.) apklausos dalyvių (žr. 11 pav.).

Reikėtų pažymėti, kad nors gyventojų nuomonės svyruoja dėl pritarimo tokių politinių sprendimų priėmimui kaip „griežtai riboti atvažiuojančių dirbti

⁴⁶ Į 2010 ir 2011 m. apklausas klausimas „Kokius politinius sprendimus turėtų priimti LR Vyriausybė dėl į Lietuvą atvykstančių dirbti imigrantų iš mažiau išsivysčiusių šalių?“ nebuvo įtrauktas.

imigrantų skaičių“ (nuo 60 proc. 2012 m. iki 66 proc. 2013 m.) ir „leisti atvažiuoti žmonėms tik tuo atveju, jie jiems Lietuvoje yra darbo“ (nuo 71 proc. 2012 m. iki 77 proc. 2013 m.), tačiau nuostatos, kad būtų leidžiama „atvažiuoti visiems žmonėms, kurie nori dirbti Lietuvoje“, nekinta. 2012–2014 m. apklausų duomenimis, šiam teiginiui pritaria apie trečdalis apklausos dalyvių. Tačiau nors ir nežymiai, bet daugėja gyventojų nesutinkančių, kad imigrantams būtų uždrausta atvykti į šalį dirbti (nuo 62 proc. 2012 m. iki 65 proc. 2014 m.).

Žiniasklaidos įtaka visuomenės nuostatų imigracijos atžvilgiu formavimuisi

Nors tyrimo rezultatai rodo, kad gyventojai yra linkę išvelgti grėsmes visuomenei ir valstybei dėl imigrantų atvykimo ir gyvenimo šalyje, tačiau apklausa taip pat atskleidžia, kad tokia neigiama nuomonė paprastai yra susikuriama ne iš asmeninės patirties, o daugiausia iš žiniasklaidos priemonių.

Apklausos klausimyne buvo pateikti klausimai apie gyventojų tiesioginius ir netiesioginius santykius su įvairiomis Lietuvoje gyvenančių imigrantų kategorijomis. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad didžiąjai daliai respondentų nėra tekę girdėti, matyti ar bendrauti su imigrantais iš kitų nei ES šalių, o apie įvairias imigrantų kategorijas yra žinoma iš žiniasklaidos priemonių.

2014 m. apklausos duomenimis, beveik du trečdaliai respondentų teigė, kad jie negirdėjo, nematė ir nebendravo su imigrantais, „kurie į Lietuvą atvyko nelegaliai“ (62 proc.), „kurie Lietuvoje turi pabėgėlio statusą“ (59 proc.) ir „kurie į Lietuvą atvyko pas šeimos narius“ (56 proc.). Beveik pusė apklausos dalyvių nėra tiesiogiai susidūrę su imigrantais, „kurie Lietuvoje dirba aukštos kvalifikacijos darbą (gydytojais, dėstytojais, pan.)“ (48 proc.) ir „kurie Lietuvoje dirba žemos kvalifikacijos darbą (darbininkais, pardavėjais ir pan.)“ (48 proc.). Imigrantų, „kurie Lietuvoje turi savo verslą“, nėra matę, girdėję ar su jais bendravę 42 proc., o Lietuvoje studijuojančių ne ES piliečių – 32 proc. respondentų.

Imigrantų grupės, kurios respondentams yra žinomas daugiausia iš žiniasklaidos, yra „imigrantai, kurie Lietuvoje turi pabėgėlio statusą“ (36 proc.), „imigrantai, kurie Lietuvoje turi savo verslą“ (33 proc.), „imigrantai, kurie į Lietuvą atvyko nelegaliai“ (33 proc.) bei „Lietuvoje studijuojantys imigrantai“ (31 proc.). Mažiausiai iš žiniasklaidos gyventojai žino imigrantus, „kurie į Lietuvą atvyko pas savo šeimos narius“ (23 proc.), ir imigrantus, „kurie Lietuvoje dirba žemos kvalifikacijos darbą“ (21 proc.).

Tačiau pastarosios imigrantų grupės (žemos kvalifikacijos darbininkai ir pas šeimos narius atvykę imigrantai) yra tarp labiausiai asmeniškai Lietuvos

gyventojų pažįstamų imigrantų kategorijų. Žemos kvalifikacijos darbą dirbančius respondentus pažymėjo pažįstantys 7 proc., o imigrantus, atvykusius pas šeimos narius, – 4 proc. apklausos dalyvių. Taip pat 4 proc. apklausos dalyvių teigė asmeniškai pažįstantys Lietuvoje studijuojančius imigrantus.

Išvados

Visuomenės nuostatų apklausos yra neatsiejamas migrantų integracijos procesų stebėjimo instrumentas. Pastebima, kad visuomenės nuostatos turi įtakos formuojant migracijos politiką ir migrantų integracijos priemones, o mokslininkai akcentuoja, kad neretai jos yra svarbesnės nei faktinė informacija apie migracijos procesus šalyje.

Moksliniuose šaltiniuose visuomenės narių požiūris dažniausiai siejamas su socioekonominiais ir kultūriniais veiksniais, o nuostatų formavimosi prielaidos aiškinamos remiantis realistinio konflikto ir socialinio tapatumo teorijomis. Šios teorijos pabrėžia, kad nuostatas lemia ne tik makrolygmens (migracijos mastas šalyje, migracijos sistemos bruožai ar socioekonominiai veiksniai), bet ir mikrolygmens veiksniai (sociodemografinės respondentų charakteristikos), taip pat mikrolygmens ir makrolygmens veiksnių sąveika.

Analizuojant ES gyventojų nuostatas imigracijos atžvilgiu ir šių nuostatų atsiradimo prielaidas, straipsnyje buvo remiamasi 2009 m. „Eurobarometro“ apklausos duomenimis. Rezultatai atskleidžia, kad migrantų skaičius ir jų atvykimo į šalį motyvai yra glaudžiai susiję su toje šalyje vyraujančiomis nuostatomis migrantų atžvilgiu. Labiausiai prieš imigraciją yra nusiteikę ir neigiamus jos kultūrinius ir socialinius aspektus yra labiau linkę išvelgti respondentai iš šalių, kovojančių su dideliais neteisėtos migracijos srautais (Graikija, Malta, Kipras) ir sulaukiančių daugiausiai prieglobsčio prašymų (Vokietija, Liuksemburgas).

Taip pat matyti, kad dideli migrantų srautai nėra vienintelis veiksnys, lemiantis neigiamą gyventojų požiūrį į imigrantus. Apžvelgiant „Eurobarometro“ apklausos duomenis, pastebėta, kad neigiamos nuostatos vyrauja ir šalyse, kurios nėra imigrantų tikslo valstybės (Latvija, Lietuva ir Estija). Šių valstybių gyventojų neigiamas nuostatas galima sieti su šalies ekonomine situacija bei tuo metu, kai buvo vykdoma apklausa, augusiu nedarbo lygiu. Apklausos duomenų analizė atskleidė, kad šių šalių (taip pat kaip ir kitų valstybių (Ispanijos ir Slovakijos), kurios apklausos metu pasižymėjo didžiausiu nedarbo lygiu ES) gyventojai buvo linkę sieti nedarbo situaciją su imigrantų atvykimu ir gyvenimu šalyje.

Dar viena galima visuomenės nuostatų atsiradimo prielaida yra susijusi su valstybėse įgyvendinama migracijos politika. Pastebėta, kad imigracijos atžvilgiu

pozityviau yra nusiteikę respondentai iš šalių, kurios vertinamos kaip įgyvendinančios sėkmingą imigrantų integracijos politiką (pvz., Švedija, Nyderlandai, Suomija).

Lietuvos gyventojų visuomenės nuostatos ir jų atsiradimo prielaidos buvo analizuojamos remiantis dviem nepriklausomais kintamaisiais: migracijos dinamika bei nedarbu šalyje, taip pat apžvelgta, koks požiūris vyrauja tarp skirtingą išsilavinimą turinčių gyventojų grupių.

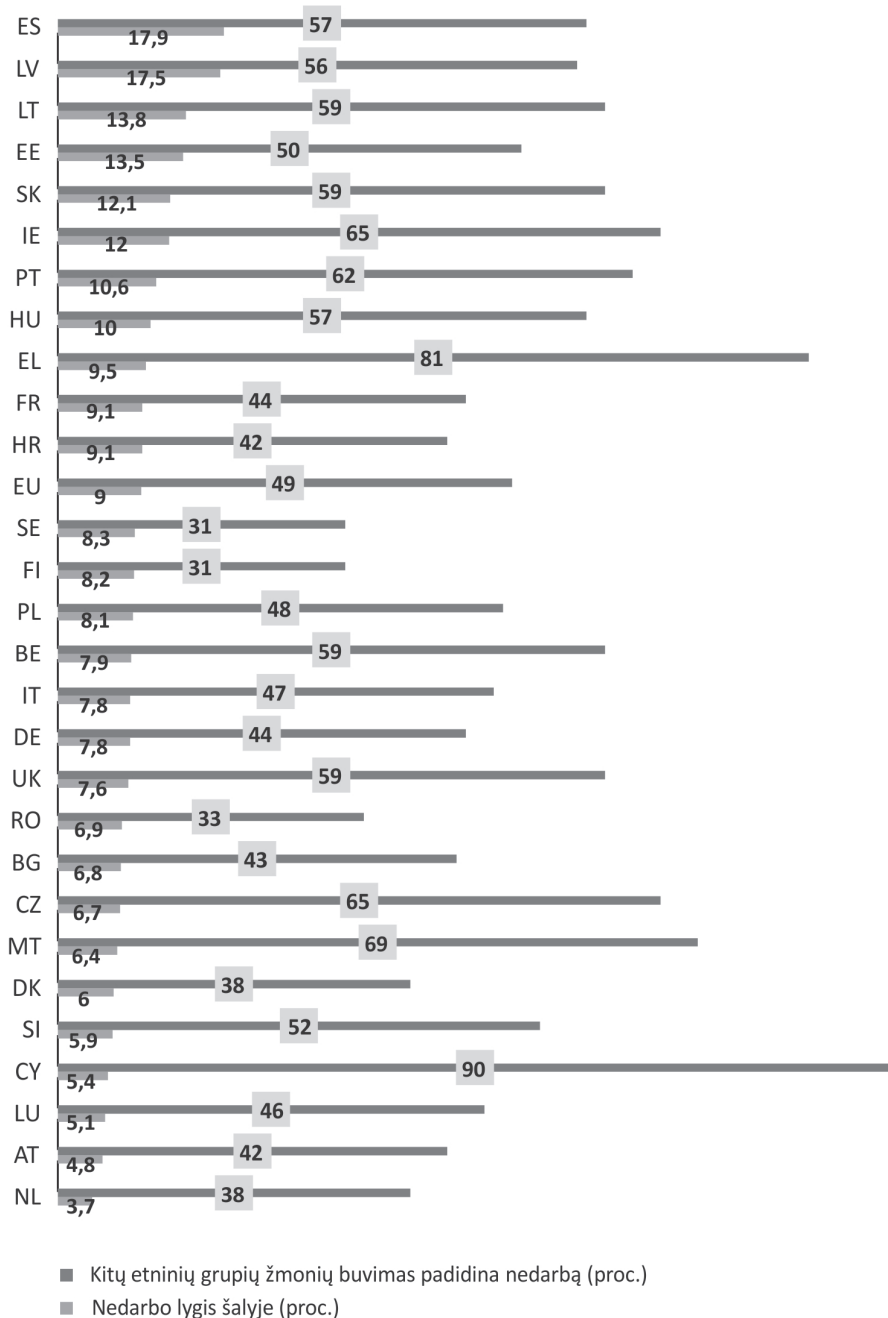
Analizei pasitelkti 2010–2014 m. Lietuvoje įgyvendintų visuomenės nuostatų apklausų rezultatai atskleidžia, kad aukštesnio išsilavinimo asmenys dažniau išvelgia kultūrinę ir socioekonominę migrantų naudą, tačiau nesutinka, kad dauguma atvykstančių imigrantų atvyksta į šalį dirbti. Neigiamos nuostatos imigrantų atžvilgiu pastebimos tarp vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų.

Visuomenės nuostatų apklausos rezultatai atskleidžia, kad pastaraisiais metais Lietuvoje augantis imigracijos mastas didelės įtakos gyventojų nuostatų kaitai neturi ir jos išlieka labiau neigiamos nei teigiamos. Tiesa, daugėja respondentų, kurie sutinka, kad valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio Lietuvoje gyvenančių ir į šalį atvykstančių imigrantų integracijai.

Įdomu, kad nors, Migracijos departamento duomenimis, šalyje daugėja darbo ir teisėtos veiklos pagrindais atvykstančių imigrantų, tačiau pastaraisiais metais sumažėjo pritariančių, kad imigrantai atvyksta su tikslu dirbti. Tokia gyventojų nuomonė taip pat susijusi su augančia dalimi respondentų, kurie neišvelgia ekonominės imigrantų naudos ir mano, kad jie yra išlaikomi šalies mokesčių mokėtojų. Tiesa, pastaraisiais metais mažėja apklausos dalyvių pasisakančių už griežtesnes darbo migracijos politikos priemones ir griežtus darbo migrantų ribojimus.

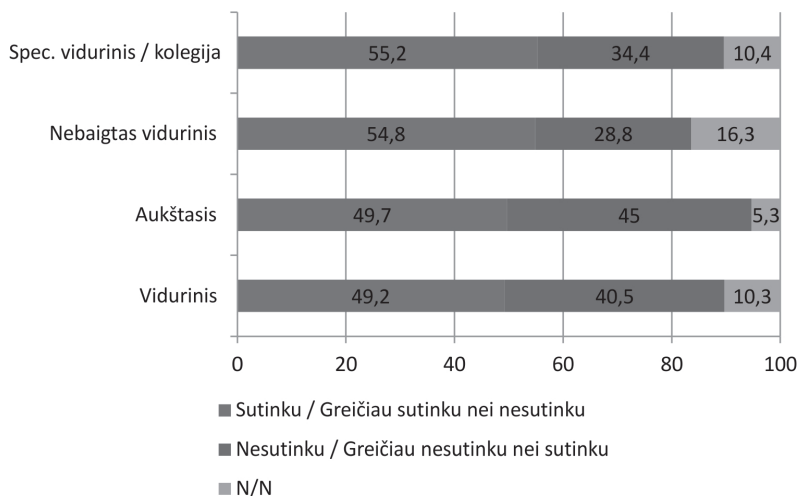
Apžvelgus visuomenės nuostatų tyrimo rezultatus matyti, kad teigiamų ar neigiamų visuomenės nuostatų atsiradimą lemia keletas veiksnių ir šių veiksnių sąveikos. Taip pat svarbu, kad nuomonė apie imigrantus paprastai yra susikuriama ne iš asmeninės patirties, o iš įvairių žiniasklaidos priemonių. Lietuvoje įgyvendintos visuomenės nuostatų apklausos rezultatai atskleidžia, kad daugumai respondentų nėra tekę girdėti, matyti ar bendrauti su imigrantais iš kitų nei ES šalių, o apie trečdalis apklausos dalyvių pažymėjo, kad įvairios imigrantų grupės jiems yra pažįstamos tik iš žiniasklaidos.

1 pav. „Kitų etninių grupių žmonių buvimas padidina nedarbą“ (sutinku), 2009 m. (proc.). Nedarbo lygis šalyje, 2009 m. (proc.)

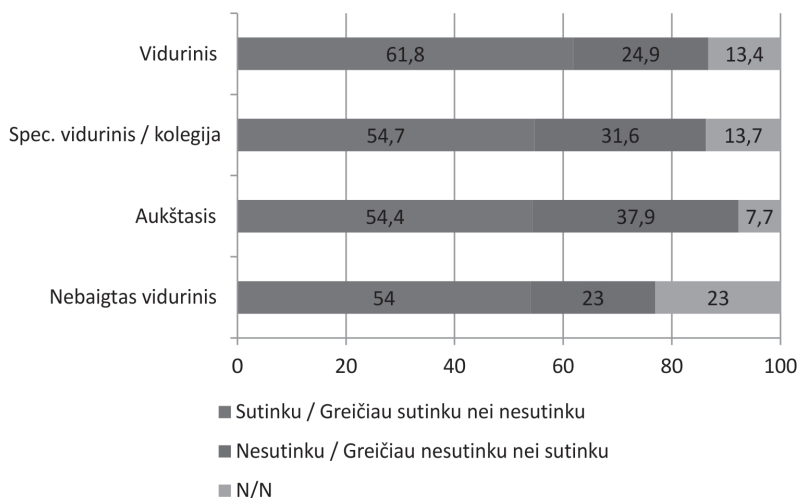
Šaltinis: Eurostat (2015); European Commission (2009)

2 pav. „Dauguma į Lietuvą atvykstančių / Lietuvoje gyvenančių imigrantų atvyksta su tikslu dirbti“. Pasiskirstymas pagal išsilavinimą, 2014 m. (proc.)

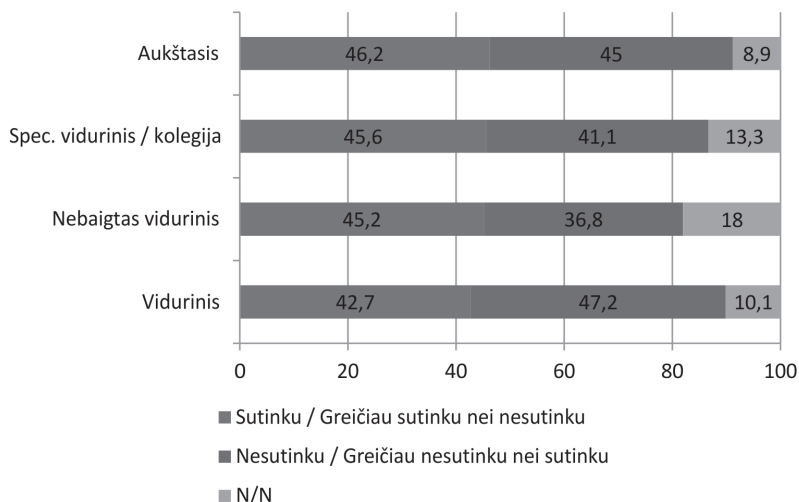
Šaltinis: 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

3 pav. „Dauguma į Lietuvą atvykstančių / Lietuvoje gyvenančių imigrantų išlaiko Lietuvos mokesčių mokėtojai“. Pasiskirstymas pagal išsilavinimą, 2014 m. (proc.)

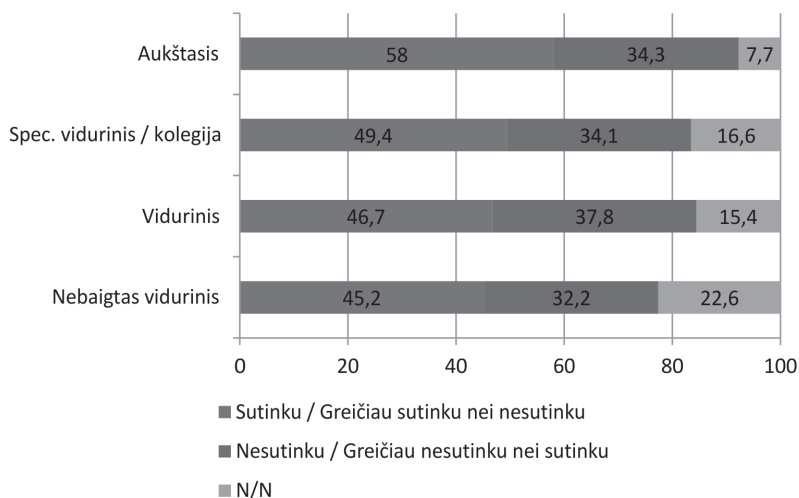
Šaltinis: 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

4 pav. „Lietuvoje gyvenantys / į Lietuvą atvykstantys imigrantai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą“. Pasiskirstymas pagal išsilavinimą, 2014 m. (proc.)

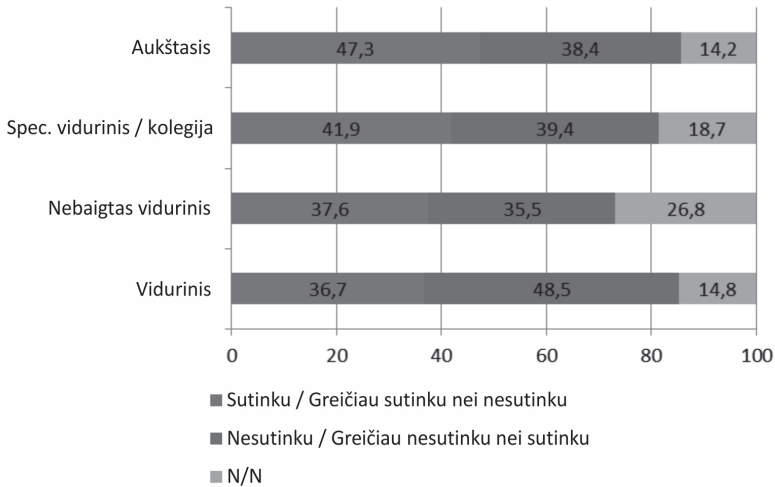
Šaltinis: 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

5 pav. „Valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio Lietuvoje gyvenančių/ į Lietuvą atvykstančių imigrantų integracijai“. Pasiskirstymas pagal išsilavinimą, 2014 m. (proc.)

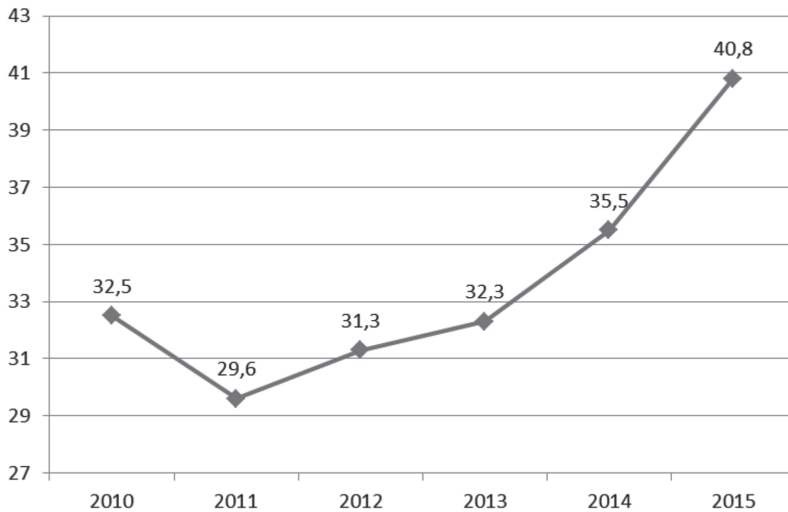
Šaltinis: 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

6 pav. „Į Lietuvą atvykstantys imigrantai yra naudingi Lietuvos ekonomikai“. Pasiskirstymas pagal išsilavinimą, 2014 m. (proc.)

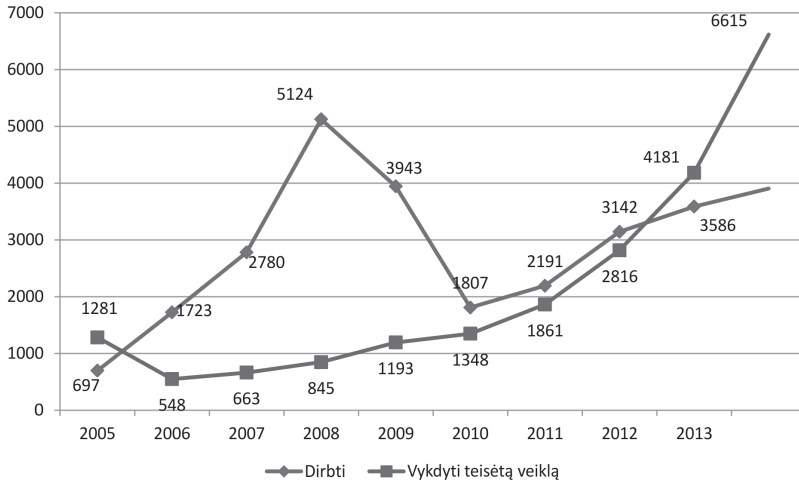
Šaltinis: 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktas visuomenės nuostatų tyrimas

7 pav. Užsieniečiai Lietuvoje 2010–2015 m. (tūkst.)

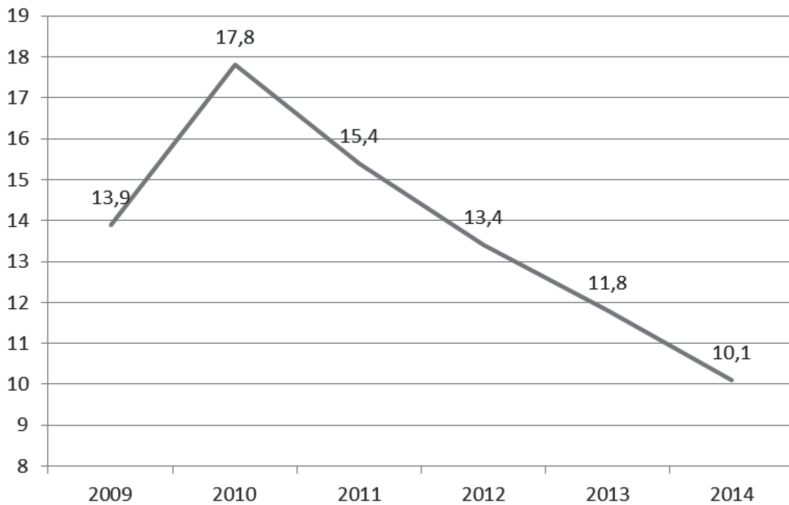
Šaltinis: Migracijos metraščiai (2010, 2011, 2012, 2013, 2014)

8 pav. Sprendimai išduoti ir pakeisti leidimą laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, priimti 2009–2014 m., pagal atvykimo pagrindą

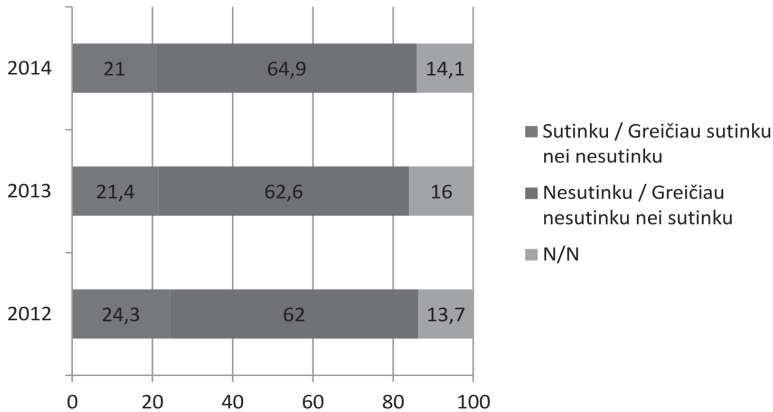
Šaltinis: Migracijos metraščiai (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014)

9 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje, 2010–2014 m. (proc.)

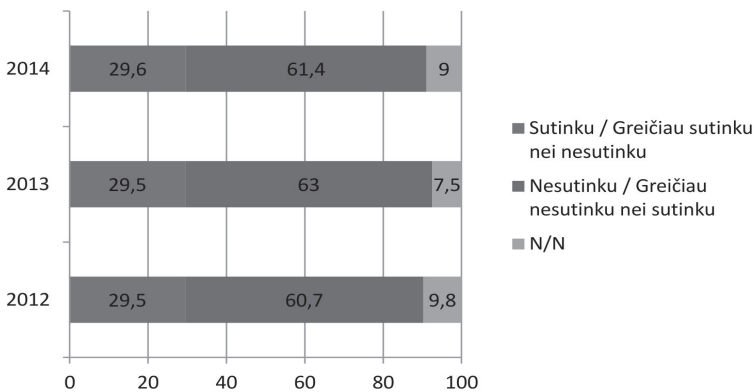
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (2015)

10 pav. Klausimas: „Jūsų nuomone, kokius politinius sprendimus turėtų priimti Lietuvos Vyriausybė dėl į šalį atvykstančių dirbti imigrantų iš mažiau išsivysčiusių šalių“. Atsakymas: „Uždrausti atvykti čia dirbti“. 2012–2014 m., proc.

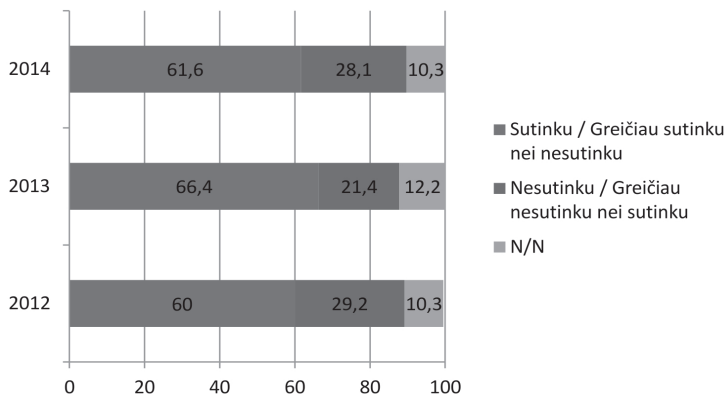
Šaltinis: 2012 m., 2013 m., 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikti visuomenės nuostatų tyrimai

11 pav. Klausimas: „Jūsų nuomone, kokius politinius sprendimus turėtų priimti Lietuvos Vyriausybė dėl į šalį atvykstančių dirbti imigrantų iš mažiau išsivysčiusių šalių“. Atsakymas: „Leisti atvažiuoti visiems žmonėms, kurie nori dirbti Lietuvoje“. 2012–2014 m., proc.

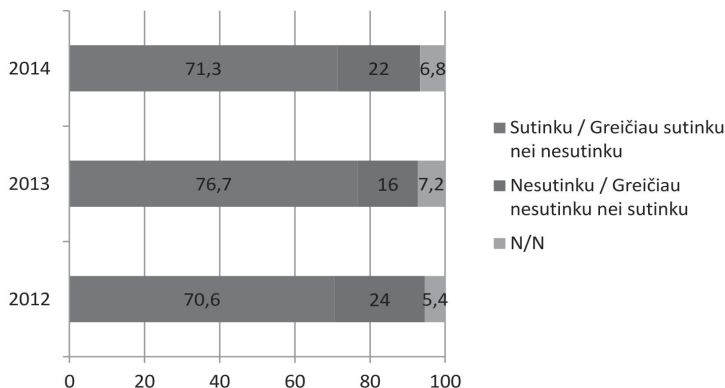
Šaltinis: 2012 m., 2013 m., 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikti visuomenės nuostatų tyrimai

12 pav. Klausimas: „Jūsų nuomone, kokius politinius sprendimus turėtų priimti Lietuvos Vyriausybė dėl į šalį atvykstančių dirbti imigrantų iš mažiau išsivysčiusių šalių“. Atsakymas: „Griežtai riboti atvažiuojančių dirbti imigrantų skaičių“. 2012–2014 m., proc.

Šaltinis: 2012 m., 2013 m., 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikti visuomenės nuostatų tyrimai

13 pav. Klausimas: „Jūsų nuomone, kokius politinius sprendimus turėtų priimti Lietuvos Vyriausybė dėl į šalį atvykstančių dirbti imigrantų iš mažiau išsivysčiusių šalių“. Atsakymas: „Leisti atvažiuoti žmonėms tik tuo atveju, jei jiems Lietuvoje yra darbo“. 2012–2014 m., proc.

Šaltinis: 2012 m., 2013 m., 2014 m. Etninių tyrimų instituto užsakymu atlikti visuomenės nuostatų tyrimai

LITERATŪRA

- Card, D., Dustmann, Ch., Preston, I. (2005). Understanding attitudes to immigration: the immigration and minority module of the first European Social Survey. CReAM Discussion Paper No. 03/ 05, p.1–43.
- Dustmann, Ch., Preston, P. I. (2007). Racial and economic factors in attitudes to immigration. *The B.E. Journal of Economic Analysis and Policy*, Vol. 7 (2007), Iss 1 (Advances), Art. 62. The Berkeley Electronic Press, p. 1–39.
- European Commission (2010). Eurobarometer 71 „Future of Europe“. Standard Eurobarometer 71/ Spring 2009-TNS Opinion and Social. Prieiga: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb71_en.htm (žiūrėta 2015 05 22).
- European Commission (2009). Table of results. Standard Eurobarometer 71. Future of Europe. Public opinion in the European Union. Prieiga: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb713_anx_future.pdf (žiūrėta 2015 05 22).
- Eurostat (2015). Unemployment statistics. Prieiga: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics (žiūrėta 2015 05 22).
- Eurostat (2014a). Asylum statistics. Prieiga: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics (žiūrėta 2015 05 22).
- Eurostat (2014b). Migration and migrant population statistics. Prieiga: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics (žiūrėta 2015 05 22).
- Frontex (2014). Annual risk analysis 2014, p. 1–81. Prieiga: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2014.pdf (žiūrėta 2015 05 22).
- Gaidys, V., Tureikytė, D. (1997). Visuomenės nuomonės tyrimai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1, p. 115–124.
- Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Lietuvos statistikos departamentas (2015). 2014 m. IV ketvirčio nedarbo lygis.
- Lietuvos statistikos departamentas (2014).
- Lietuvos statistikos metraštis 2013.
- Migracijos departamentas (2015). 2014 m. II pusmečio pagrindiniai migracijos rodikliai Lietuvos Respublikoje. Prieiga: <http://www.migracija.lt/index.php?449969079> (žiūrėta 2015 05 22).

- Migracijos departamentas (2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014). 2005 m., 2006 m., 2007 m., 2008 m., 2009 m., 2010 m., 2011 m., 2012 m., 2013 m. ir 2014 m. migracijos metraščiai, Vilnius. Prieiga: <http://www.migracija.lt/index.php?1357390560> (žiūrėta 2015 05 22).
- OECD (2010). International Migration Outlook, Part III. Public opinions and immigration: individual attitudes, interest groups and the media, p. 115–156.
- Vildaitė, D., Žibas, K. (2010). Etninių tyrimų instituto visuomenės nuomonės tyrimų apžvalga (2005–2010). *Etniškumo studijos 2010 1/2*, p. 121–137.
- Žibas, K. (2010). Imigracijos suvokimai Lietuvos visuomenėje. *OIKOS 2010 Nr. 2(10)*, p. 9–30.

Public attitudes towards immigration and their preconditions

Giedrė Blažytė

LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE, INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES
A. GOŠTAUTO STR. 11, LT-01108 VILNIUS
E-MAIL: GIEDRE@CES.LT

Ethnicity Studies, 2015/1. P. 107–134 © Lithuanian Social Research Center, 2015

ABSTRACT: Public opinion polls towards immigration are an inherent tool for observation of migrants' integration processes, relevant for shaping migration policy and its measures for migrants' integration. The aim of the article is to present attitudes of the EU and Lithuanian citizens towards immigration and to propose some assumptions of their occurrence. Data of Standard Eurobarometer survey and national public opinion poll carried out in Lithuania is presented in the article. First of all, it is discussed that negative or positive preferences towards migration are influenced by such macro level factors as dynamics of migration and the reasons of arrival, as well as socioeconomic aspects related to unemployment rate in the country. While presenting results of national public opinion poll and looking for the reasons of their occurrence, besides macro level factors, micro level factor – respondents' education level – is also taken into account. Finally, in accordance to the data of national public opinion poll it is presented that the perception on migration is mostly shaped by the media.

Keywords: public opinion poll, attitudes, immigration.